

УДК 303.22.2

Смачило В.В., к.е.н., доцент

Баляба В.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ НАРОДЖУВАНОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У публікації досліджено проблеми формування програм щодо підвищення народжуваності та запропоновано здійснювати їх на державному та регіональному рівнях на прикладі Харківського регіону.

Ключові слова: демографія, народжуваність, регіональні програми підтримки та стимулювання народжуваності.

Smachylo V., Balyaba V.

FORMATION OF REGIONAL SOCIAL PROGRAMS TO RAISE THE BIRTH RATE OF THE KHARKIV REGION

The article studied the problems of formation programs to raise the birth rate and proposed to implement them at national and regional levels on the example of the Kharkov region.

Keywords: demography, birth rate, programs to support and stimulate the birth rate.

Смачило В.В., Баляба В.О.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ РОЖДАЕМОСТИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В публикации проведено исследование проблем формирования программ по повышению рождаемости и предложено осуществлять их на государственном и региональном уровнях на примере Харьковской области.

Ключевые слова: демография, рождаемость, региональные программы поддержки и стимулирования рождаемости.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інтеграція України в світову спільноту вимагає від уряду на всіх рівнях господарювання уваги щодо забезпечення національної безпеки, складовою якої є демографічна безпека. Вважаємо, що питанню щодо чисельності населення держава повинна приділяти максимальну увагу, адже демографічна криза в Україні вже відчувається досить гостро. Вирішення цієї проблеми повинно базуватися на комплексній, злагодженій роботі держави і регіонів та проявлятися у поєднанні стратегічних державних програм, спрямованих на стимулювання й підтримку народжуваності з аналогічними регіональними програмами. Все вищевказане й обумовило актуальність та вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню демографічної проблеми України присвячено велику кількість публікацій, розроблено та затверджену низку програм, спрямованих на збільшення народжуваності, на підтримку сім'ї. Вагомий вклад внесено такими відомими авторами як Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О., Черенько Л. М., Герасименко Г. В. та іншими. Проводилися ґрунтовні дослідження факторів впливу на рівень народжуваності [1-4], але в той же час, єдине розуміння щодо їх переліку та сили впливу відсутнє, що не дозволяє їх використовувати при розробці державних програм.

Існуючі нормативно-законодавчі акти, на наш погляд, не в повній мірі враховують інтереси верств населення, що б дозволило активно впливати на рівень народжуваності в країні, та носять розрізнений характер. Відсутні комплексні та обґрунтовані програми стимулювання та підтримки народжуваності на державному та регіональному рівнях. Не існує прецедентів реалізації регіональних програм впливу на народжуваність в Україні.

Цілі статті. Дослідити існуючі форми підтримки і стимулювання народжуваності в Україні та за кордоном, на основі визначених факторів впливу запропонувати важелі та напрямки формування регіональних програм.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Посилення соціально-економічної кризи в Україні негативно впливає на демографічні процеси в країні, які й так мали ознаки кризових. Це вимагає посилення ролі держави у визначенні стратегічних напрямків розробки та впровадження програм, які б сприяли підвищенню народжуваності. Політика держави щодо покращення ситуації в демографічній сфері базується на основі Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [5], Указі Президента України «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні» [6], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [7] та цілим рядом законодавчо-нормативних актів спрямованих на молодь та покращення житлових умов молодих сімей. Ще в 2012 році було схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року, яка спрямована на вирішення таких проблем: низький рівень народжуваності, масова одностаттєвість українських сімей, нестабільність шлюбів, високий рівень розлучуваності та поширення соціопатичних сімей, які не виконують свої обов'язки з утримання і виховання дітей, старіння населення, а також високий порівняно з європейським рівень смертності та коротка тривалість життя зумовлюють проблеми, для розв'язання яких необхідна державна підтримка. Серед бажаних результатів виділялися й такі, що спрямовані на покращення демографічної ситуації: збільшення на 6,5 % кількості сімей, у яких виховується двоє та більше дітей та збільшення на 6 % кількості народжених дітей [8]. Дослідження, проведені фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень, свідчать, про необхідність здійснення активних заходів з боку держави (47,3 %), зацікавленні сімей збільшувати кількість дітей (46,7 %). Та тільки 6 % опитаних вважають, що держава не повинна ніяким чином впливати на народження в сім'ях тієї чи іншої кількості дітей [9].

Вважаємо, що держава повинна визначати стратегічні орієнтири та напрямки змін, активно залучаючи в цей процес регіони, які повинні дбати про активізацію народжуваності на місцях. Щодо регіональних програм підтримки народжуваності, то така програма у м. Чернігові пропонувалася організацією «Сила громади», але не була прийнята через відсутність коштів в бюджеті на даний напрямок [10].

Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року була прийнята в 2010р [11] та скоригована 5 березня 2015р. В ній визначено, що головною метою сталого розвитку Харківської області є забезпечення високої якості життя населення на основі побудови соціально-орієнтованої природозберігаючої інноваційної економіки. Вона має реалізуватися через низку стратегічних цілей, які, у свою чергу, об'єднують ряд операційних. Стратегічна ціль 1: Харківська область – регіон сталого соціального розвитку (високої якості життя населення); операційна ціль 1.1. Поліпшення демографічної ситуації та покращення стану здоров'я населення. У відповідності до поставленої мети було проведено реформування системи медицини та охорони здоров'я в Харківській області. Отже, можна зробити висновок, що регіональний рівень

активізації народжуваності розвинений слабо, існує незначний досвід його реалізації. Звертаючись до досвіду Польщі, відмітимо слова Марціна Багінського: «... що поляки, за статистикою, хочуть мати в два рази більше дітей, ніж у них є. Коефіцієнт народжуваності показує, що одна полька народжує в середньому 1,3 дитини, але вона хотіла б мати двоє або троє дітей. Часто системні зміни не узгоджені і діють на короткий період: допомога при народженні дитини, відпустка по догляду за дитиною, а потім настає пробіл, тривалістю в два роки, поки дитина не піде в дитячий сад. Тобто між 12 і 36 місяцем життя дитини немає підтримки. Тут міг би допомогти, так званий, виховний бон. Ми підраховали, що при певній фіскальній реструктуризації виплата такого бона - навіть до 6 року життя дитини - не вплине на статтю витрат сімейної політики в цілому». Кілька міст Польщі запустило пілотний проект «виховний бон». На кожного маленького жителя у віці від року до 6 років буде виплачуватися 500 злотих (125 євро) щомісяця [12]. Тому досвід Польщі може виявитися корисним для розробки як державних, так і регіональних програм стимулювання та підтримки народжуваності.

Таким чином, можна зробити висновок, що регіональний аспект демографічної кризи не вирішується. Вважаємо, що необхідно окремо формувати механізми стимулювання та підтримки народжуваності на рівні країни та регіону. Пропонуємо розрізнити поняття «стимулювання народжуваності» та «підтримка народжуваності», поєднання яких на будь-якому з рівнів забезпечує формування комплексного та цілісного механізму активізації народжуваності. Під стимулюванням народжуваності будемо розуміти заходи, дії, які нададуть поштовх на прийняття рішення щодо народження дитини, спровокують його. Підтримка народжуваності – заходи, які забезпечать соціально безпечне народження та виховання дитини, що забезпечить впевненість в майбутньому та стабільність. Щоб визначитися, який з блоків політики сприяння народжуваності необхідно посилити, треба здійснити дослідження факторів, що визначають вплив на той чи інший блок.

Досить часто вважається, що матеріальний фактор у вигляді допомоги по народженні на дитину є визначальним. Так, істотне зростання допомоги по народженню, яке відбулося в 2005р. сприяло цьому процесу [13], але суттєво торкнулося маргінальних сімей. В той же час, можна відмітити нецільове використання коштів, що виділені на дитину, народження дитини стає заробітком для безробітних батьків, а дитину передають на утримання в інтернат, що вимагає перегляду механізму надання грошової допомоги на дітей.

Окрім того, проведені дослідження [9] виявили основні чинники підвищення дітородної активності населення в Україні, де збільшення одноразової допомоги при народженні дитини обрали лише 21,8 % опитаних, що відповідає 4 місцю, в той час як підвищення рівня оплати праці, поліпшення житлових умов та створення умов для успішного поєднання професійної зайнятості з материнством (батьківством) склали трійку лідерів. Аналогічне дослідження проводилося авторами по Харківській області серед жінок різних вікових категорій, результати якого вказують, що перепонами при прийнятті рішення про народження дитини стає низький дохід сім'ї та нестабільність матеріальної й соціально-економічної ситуації [14].

Тобто, вирішальною є стабільність, яку жінка може досягти, коли буде відчувати підтримку протягом періоду не лише до 3-х років, а й в подальшому. Така підтримка може досягатися за рахунок використання наступних інструментів: удосконалення механізму зайнятості жінок в національній та регіональній економіці; розвиток регіональної освітньо-соціальної інфраструктури; регіональна матеріальна допомога на виховання до досягнення дитиною 6 років (за прикладом Польщі – виховний бон);

регіональна матеріальна допомога на освіту (освітній бон для соціально уразливих верств населення та обдарованих дітей); регіональні житлові програми з метою забезпечення стабільності.

Базуючись на вищевикладеному, для формування регіональної соціальної програми щодо підвищення народжуваності в Харківській області за основу повинні слугувати такі положення:

- для підтримки народжуваності: 1) регіональна програма молодіжного житлового будівництва, яка б фінансувалася додатково за кошти місцевих бюджетів, окрім діючої державної програми, що створювало би стабільність для сімей; 2) додаткові регіональні виплати на виховання та освіту дітей; 3) розвиток (якісний та кількісний) соціально-освітньої інфраструктури регіону (освітні, медичні, культурно-побутові, тощо заклади) у відповідності до зростаючих потреб області; 4) розробка комплексно-інтегрованих програм підготовки спеціалістів для ринку праці Харківщини на основі конкурентних переваг регіону, що забезпечить збалансований розвиток ринку праці та економіки регіону в цілому. Виділення додаткових механізмів адаптації та компенсації жінок, що мають дітей.

- для стимулювання народжуваності: 1) додаткові виплати по народженню на дитину в залежності від порядковості дитини (друга, третя), що дозволить збільшити народжуваність однією жінкою. Це видається доречним виходячи з аналізу наявної кількості дітей (1,32 дитини) на одну жінку та бажаної (2 дітей). Справа в тому, що виплати у зв'язку з народженням дитини з 2012 р. були диференційованими за кількістю дітей і становили 12240 грн на першу дитину, 25000 грн – на другу. На даний момент, у зв'язку з кризовою соціально-економічною ситуацією в Україні, диференціація усунена, а допомога по народженню на дитину з 1.07.2014 р. складає 41280 грн.

Висновки. Запропоновано формування державних соціальних програм, що впливають на рівень народжуваності, доповнити регіональними. Розробку заходів та інструментів диференціювати за двома блоками: стимулювання та підтримка, на основі виявлених факторів впливу.

Список використаних джерел:

- 1 Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: АДЕФ-Україна 2008. – 288 с.
- 2 Класифікація чинників народжуваності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://demostudy.blogspot.se/2012/05/blog-post_559.html.
- 3 Рогожин О.Г. Прогнозування народжуваності сільського населення на основі імітаційної моделі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11886>
- 4 Сегіда К. Передумови та чинники демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми / Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2009. – Вип. 9(2) – С.185-191.
- 5 Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- 6 Указі Президента України «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- 7 Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- 8 Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325-2012-%D1%80#n9>.
- 9 Аналіз результатів політики стимулювання народжуваності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/25.htm#_ftn3.
- 10 Програма підтримки народжуваності у місті буде реалізована пізніше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/news/view/1811>
- 11 Стратегії стійкого розвитку Харьковской области до 2020г. - Видавничий Дім «ІНЖЕК». Харків. – 2010р. – 112с.
- 12 Хотят ли поляки иметь детей? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiopolsha.pl/6/249/Artykul/197507>.

13 Щодо напрямків соціальної підтримки сім'ї в контексті реалізації демографічної політики в Україні". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/940/>

14 Смачило В.В., Баляба В.А. Исследование барьеров повышения рождаемости в Харьковском регионе. - Materials of the XI International scientific and practical conference, «Cutting-edge science», - 2015. Volume 7. Economic science. Sheffield. Science and education LTD – 80 стр. С. 42-44.

Рецензент д.е.н., професор Іванілов О.С.